

Ввідні процедури

«Якщо санкції РНБОУ вже застосовані як превентивний захід, то треба передбачити певний строк, упродовж якого держава повинна вручити особі підозру у вчиненні конкретного злочину або зняти санкції»

ВВАЖАЄ СЕРГІЙ ЛИСЕНКО, КЕРУЮЧИЙ ПАРТНЕР GRACERS

— Санкції як спосіб регулювання суспільних відносин та припинення правопорушень за межами кримінального та адміністративного провадження — це світовий тренд чи українське ноу-хау?

— Українські санкції — це безпосереднє наслідкування інструментарію західних партнерів. Більшою мірою Сполучених Штатів. Меншою — Євросоюзу. Хоча і ЄС не гребує сьогодні такими речами. Однак європейські санкції більш лояльні до громадянина, вони спрямовані на економічну та політичну площину. Під санкціями може опинитися або підприємство, або політик.

США діють ширше, накладають санкції і на громадян, але в жодному разі не на громадян своєї країни. Вони накладають санкції у світовому масштабі, на тих, хто становить небезпеку для суверенітету США, на думку адміністрації чинного у відповідний момент президента.

— Тобто ключовою є наявність небезпеки для держави?

— Так, це основний критерій. Власне, це прописано і у нашому законі. Санкції — це спосіб захисту національних інтересів і суверенітету країни. Та й суть цих способів втручання у права полягає у тому, щоб у якнайкоротший та максимально ефективний спосіб запобігти негативним проявам та діям, спрямованим проти незалежності, суверенітету та конституційного укладу. Тобто коли протидіяти загрозам безпеки треба дуже швидко та ефективно. Коли немає часу (будуть непоправні втрати) на кримінальні провадження, судові процедури, використання інструментарію міжнародних організацій або.

— Із зовнішньою небезпекою ніби зрозуміло. А як щодо випадків, коли загроза безпеці і суверенітету походить від своїх громадян?

— Це, на мою думку, і є ключова відмінність, яка вирізняє українські санкції з-поміж світових. За замовчуванням санкційні заходи не можуть застосовуватися до громадян країни, яка їх застосовує. Цей принцип дуже просто пояснити: громадянин та його права захищені конституцією відповідної країни. Санкції, у свою чергу, є прямим перешкоджанням реалізації основоположних прав певними особами.

Ось такі санкції — це дійсно українське ноу хау.

— На який випадок для своїх громадян у державі має бути кримінальний кодекс?

— У першу чергу так. А також процедури, чітко визначена кримінальним процесуальним законом.

СЕРГІЙ ЛИСЕНКО

Народився у 1984 році в Києві. У 2006 році закінчив Національну юридичну академію імені Ярослава Мудрого. До 2015 року працював в органах прокуратури. З 2015-го має власну юридичну практику. У 2019 році заснував юридичну фірму GRACERS.

Спеціалізація: правовий супровід складних кримінальних справ (White-Collar Crime) та комплексний захист бізнесу.

Персональні досягнення: відзначений The Best Lawyers 2022 як найкращий юрист із України з кримінального права.

Однак я можу погодитися, що іноді і для певних ситуацій кримінальний процес є заформалізованим настільки, що робота правоохоронного органу, покликаного перешкоджати протиправній діяльності, уповільнена. Іншими словами — неефективна.

Я також можу погодитися певною мірою з тим, що іноді захист інтересів держави потребує миттєвої або хоча б швидкої реакції. На такий випадок держава повинна мати інструмент захисту своєї територіальної цілісності чи суверенітету. Такий тобі «стоп-кран». Проте це дійсно має бути екстремний захід, у разі крайньої необхідності.

— Щотижневі (далі рідше) засідання РНБОУ з метою формування санкційних списків у цю концепцію якось не дуже вписуються.

— Хочу нагадати, що санкції до своїх громадян Україна застосовувала після 2014 року, одразу після того як було ухвалено Закон України «Про санкції». Вони були запроваджені у відношенні до тих громадян, яких звинувачували у державній зраді, посяганні на конституційний лад — колишній президент та його найближче оточення. Вони також громадяни України. І що головне — на час запровадження санкцій не перебували в Україні. Фактично Україна не мала

ефективного інструменту дістатися до них через ресурси КК та КПК.

Водночас стосовно цих осіб були вже розпочаті процедури заочного переслідування у тому чи іншому вигляді. Якщо реальні підозри повідомлено особі не було, то ці санкції були швидко зняті, зокрема європейськими країнами. Проте у певний час такі особи були підозрюваними у злочинах проти держави. Наскільки обґрунтовано, то вже інша справа. Формально цього було достатньо, щоб ввести санкції.

Тож підсумуємо: санкції проти громадян до 2019 року Україна вводила лише у випадку, коли проти особи вже було хоча б відкрите кримінальне провадження і така особа не перебувала в Україні.

— Чи є місце санкціям РНБОУ проти своїх громадян сьогодні?

— Ми повинні враховувати, що живемо в Україні, а не будь-якій іншій країні світу. Ми маємо дійсно гострі питання щодо патріотичності наших співгромадян. Причому громадян, які мають значні політичну вагу, економічні ресурси та вплив на осіб, які виконують функції держави. Тому дії проти таких громадян виключно у кримінально-правовій площині, починаючи від відкриття кримінального провадження, вкрай неефективні, доки особа не позбавлена такого впливу.

Об'єктивно, без санкцій у таких випадках не обійтися. У такий історичний період ми живемо. І ми можемо спостерігати, як в окремих випадках санкції дійсно використані належним чином і працюють.

Інша річ, що відбувається далі, після накладення санкцій. А в 90 % випадків з боку держави не відбувається нічого. Саме людина, яка опинилася у списку, шукає способи з нього вибратися і хоча б зрозуміти, що саме вона зробила не так. І це певною мірою знову відсилає нас до англо-американської правової традиції, в якій допускається презумпція винуватості.

— Чи можна якимось чином спрогнозувати, хто може опинитися під санкціями?

— Якщо напередодні ніхто з офісу глави держави не розповість про посилення боротьби, наприклад, з контрабандистами (а це, зауважу, не є кримінальним правопорушенням за чинним КК України), то — ні. У юристів немає ввідних даних, за якими алгоритмами визначаються особи, проти яких запроваджені санкції. Хто і як визначив особу такою, що підпадає під санкції, — у більшості випадків правди ніде знайти.

Навіть у вже ініційованих судових спорах офіс глави держави посилається

на те, що Президент України лише підписав колективне рішення РНБОУ. Секретар РНБОУ — киває на списки, які подали чи то МВС, чи то прикордонники, чи то митники, чи СБУ. Отримати якісь матеріали на кшталт досьє на тих, хто під санкціями, не вдається ні адвокатам, які захищають права таких осіб, ні суду, про що суд відверто вже говорить на публічних заходах.

Але ж якщо ми вже допускаємо застосування санкцій до своїх громадян, то вони мають бути обґрунтовані. Принаймні особа, яка піддана таким обмеженням, повинна отримати можливість дізнатися: за які конкретні дії вони застосовані, щоб або дати пояснення, або мати можливість захисту для подальшого перегляду такого рішення і зняття санкцій. Про помилки у санкційних списках я краще промовчу.

Ще гірша ситуація з юридичними особами. Є випадки, коли бізнес просто зупинився, а це було містоутворююче підприємство, працівників залишили. Чим довше такий завод простоїть, тим більше потерпають люди, які не мають змоги заробити на життя. Тим важливіше для держави якомога швидше провести ефективне розслідування, та у той чи інший спосіб роз'яснити ситуацію.

Тобто держава повинна пояснити суспільству, тим особам, чий права обмежила, або хоча б суду, чому вона так вчинила.

— Як зараз із оскарженням санкцій?

— Зважаючи на силу інструменту, потрібен чіткий ефективний механізм оспорювання, перегляду через певний час або зняття санкцій. Тільки тоді цей інструмент буде допустимим правом держави, яка захищає свої національні інтереси, у розрізі концепції прав людини.

Тож якщо санкції вже застосовані як превентивний захід, то треба передбачити певний строк, упродовж якого держава повинна вручити такій особі підозру у вчиненні конкретного злочину або зняти всі обмеження. Нехай це буде пів року, рік чи навіть два роки. Але такий строк повинен бути. Інакше санкції перетворюються на свавілля. А подкуди — на профанацію.

Згадайте перші засідання, коли РНБОУ застосовувала санкції: був принятий інтерес усіх ЗМІ, усіх політиків, адвокатів були на низькому старті, готові негайно кинутися на захист. Зараз чергове оголошення санкцій нікого не дивує.

Звісно, це варто було б врахувати при ухваленні Закону «Про санкції» або з огляду на політичну вагу вже зараз внести поправки — хоч і ситуативна, але все ж такі пропрезидентська більшість у парламенті все це є.